

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1963.2.05>

POSSESSIIVSUFIKSID MARI KEELE SUBSTANTIIVIDES

P. KOKLA

Mari keeles, nagu teisteski volga ja permi keeltes, ulatub possessiivsufiksiste süsteem peaaegu läbi kõigi sõnaliikide. Eriti tähtis koht on possessiivsufiksitel substantiivide piirkonnas. Peale possessiivsuhete väljendavad nad siin tegevusega või olemisega seotud isikut ning esinevad ka determinatiivses funktsioonis.¹

Käsitledes mari keele possessiivsufiksiste esinemist substantiivides, tuleb vaadelda possessiivsufiksiste, käändelõppude ja mitmuse tunnuste vastastikuseid suhteid tüvele liitumisel, possessiivsufiksistide substantiivide deklinatsiooni ja selle kaasnähtusi ning samuti omandi mitmuse väljendamist. Käesolevast käsitlusest jäetakse kõrvale possessiivsufiksiste eri variantide tüvele liitumise viisid. Eespool mainitud probleeme jälgitakse käänete või käänderühmade kaupa.

1. Genitiiv ja akusatiiv. Possessiivse deklinatsiooni genitiivis ja akusatiivis on palju ühist, seepärast vaatleme neid koos. Nagu öeldud, on üheks jälgitavaks nähtuseks possessiiv- ja käändesufiksiste järjekord. Mõlemas nimetatud käändes eelneb possessiivsufiks käändelõpule, s. t. possessiivsufiksistilisele nominatiivile liitub genitiivi või akusatiivi lõpp (nom. *üddär-em* 'minu tütar', gen. *üddär-em-än*, ak. *üddär-em-äm*).

Esitame isikuti näiteid eri murdeist. Genitiiv: ains. 1. is. *atä-män* (Lewy TT 61): *at'a* 'isa', Tšur *joltaše-män* (Paasonen TT 34): *joltaš* 'seltsimees', Koz *ät'ä-män* (Wichmann TT 6): *ätä* 'isa'; 2. is. N *e-ryätšän*²: *e-ryä* 'poeg', SO *šolätšän* (Beke Anthr. XXIX 60): *šolä* 'noorem vend', Koz *kidè-tän* ~ *kidè-dän* (Wichmann TT 115): *kit* 'käsi'; 3. is. BR *poja-nžän*: *poja-n* 'rikas', NP *munäžän* (Genetz SUSÄ VII 13): *munä* 'muna', Koz *ki-tšän* (Wichmann TT 115); mitm. 1. is. Tšob *kolhozna-n*: *kolho-s* 'kolhoos', Mid *ädä-rnän*: *ädär* 'tüdruk, tütar'; 2. is. T *ufšitel'da-n*: *ufšitel* 'õpetaja', *юлташдан* (Шкетан Э 123), Jaš *ädä-rdän*: *ädär* 'tütar, tütarlaps'. 3. is. *пошкудыштын* (Шкетан Э 69): *пошкудо* 'naaber', NM *paškuđäštän* (Beke CsNSz I 211), NM *maräštän* (Beke CsNSz I 162): *marä* 'mees, mari'. Akusatiiv: ains. 1. is. N *paktša-mäm*: *paktša* 'juurviljaaed', SO *ümüremäm* (Beke Anthr. XXIX 387): *ümär* 'eluaeg', Jaš *ßäte-mäm*:

¹ Vt. lähemalt possessiivsuhete kohta: P. Kokla, Possessiiv- ja *habeo*-konstruktsioonid mari keeles. Emakeele Seltsi aastaraamat VIII. Tallinn, 1962, lk. 197–212.

² Kui näite järel puudub viide alliketeosele, siis on näide pärit allakirjutanu poolt 1958. ja 1959. a. Mari ANSV-sse tehtud ekspeditsioonide materjalidest.

βä-tä '(abielu)naine'; 2. is. BR *šeryaše-tām* : *šerya-š* 'sõrmus', NM *škaledām* (Beke CsNSz I 127) : *škal* 'lehm', NM *saβätseđām* (ib. 172) : *saβäts* 'rätik'; 3. is. TJ *lū-mžām* : *lūm* 'nimi', *сылнылыкшым* (Шкетан Э 126) : *сылнылык* 'ilu', Tuš *βärye-mžām* (Ramstedt BTS 183) : *βäryem* 'riided'; mitm. 1. is. N *ijana-m* : *ija-* 'kurat', Pet *šindžana-m* (Beke TMSE 234) : *šindžā* 'silm', Oj *äl'ä-nām* (Beke MSz I 48), 2. is. I *pörtta-m* : *pört* 'maja', Urž *äkälđa-m* (Wichmann TT 26) : *äkäl* 'mõistus, aru', TM *qjā-štām* (Beke MSz I 106) : *qjāš* 'perekond', ŠJ *pik^xštām* (Beke CsNSz I 217) : *pik^xš* 'pool'; 3. is. N *eņge-kāštām* : *eņge-k* 'häda, õnnetus', *укушывыштым* (Шкетан Э 42) : *укушыве* 'laps', Tšur *mokšēštām* (Paasonen TT 41) : *mokš* 'maks', Jaš *tərβä-štām* : *tərβä* 'huul'.

Oleme siis võinud tähele panna, et genitiivis ja akusatiivis ei ole käändelõpu ja possessiivsufiksi asendi suhtes murdeti mingeid erinevusi: possessiivsufiks eelneb käändelõpule.³

Genitiivis ja akusatiivis tuleb esile veel üks nende käänete ühine joon possessiivses deklinatsioonis. Sattudes neis käändeis vokaalide vahele, muutub ainsuse 2. isiku possessiivsufiksi klusiil *t* paiguti *δ*-ks. Näiteid. Genitiiv: NP *ūd'ređān* (Genetz SUSA VII 8) : *ūdāret*, TM *ʒā-đānām* (Beke MSz I 180) : *ʒa-t*, Oj *kofā-đān* (ib. 103) : *ko'at* (*ko'a* 'vanaisa'), Tuš *ərβezedān* (Ramstedt BTS 174) : *ərβezet*. Akusatiiv: Tšur *kemedām* (Paasonen TT 11) : *kemet* (*kem* 'saabas'), NP *toβaredām* (Genetz SUSA VII 3) : *toβaret* (*toβar* 'kirves'), SO *βüredām* (Beke Anthr. XXIX 46) : *βüret*, Oj *kōlak^zšē-đām* (Beke MSz I 54) : *kōlak^zšet* (*kōlak^zšē* 'surnu'), TM *oksa-đām* (ib. 105) : *oksat*, ŠJ *šmaeđām* (Beke CsNSz I 94) : *šmaet* (*šma* 'suu'), NM *saβätseđām* (ib. 172) : *saβätset* (*saβäts* 'rätik').

Seda *t* : *δ* vaheldust võib kõrvutada kõigis murdeis esineva vastava nähtusega tüvve kuuluva *t* puhul, näiteks ühesilbiliste sõnade käänamisel: *pot* 'pada', gen. *po-đān*; *βüt* 'vesi', gen. *βü-đān*; *kit* 'käsi', ak. *ki-đām*; *sat* 'aed', ak. *sa-đām*. Sama näeme verbivormides: *jot* 'küsi' : *joda-š* 'küsima', *i-t lüt* 'ära karda' : *lüde-š* 'kardab'. Enamasilbiliste käänamisel me seda nähtust ei kohta ka neil murdealadel mitte, kus see possessiivses deklinatsioonis ilmneb, näiteks järgmistes akusatiivides : TM *soβē-tām* (Beke MSz I 69) : *soβet* 'nõupidamine', TM *mañl-tām* (ib. 120) : *mañit* 'rubla', TM *ap^φšā-tām* (ib. 147) : *ap^φšat* 'sepp'.⁴ Kuigi *t*-lise 2. isiku possessiivsufiksiga sõnad on vähemalt kahesilbilised (*tš*-liste hulgas võib leida ühesilbilisigi), on *t* : *δ* vaheldus teatud murdeis siirdunud nende deklinatsiooni analoogia alusel nähtavasti ühesilbiliste sõnade rühmast.

t : *δ* vaheldus possessiivses deklinatsioonis ei esine kõigis murdeis. Seda on kirja pandud idamurde Nižni Potami (Genetz SUSA VII) ja Starõi Orebaši (Beke Anthr. XXIX) murrakust ning nn. loodemurde Otkukovo ja Turšo Mutšakši murrakust (Beke MSz I), samuti tüüpiliselt mäemurde alalt Sindir Jali ja Ner Mutšaši külast (Beke CsNSz I). Niidumurdest ei ole teateid kõnesoleva vahelduse kohta. Kuigi nimetatud murrakuis näib esinemus olevat kaunis järjekindel, ei ole see absoluutne. Näiteks on Otkukovost registreeritud ka vahelduseta vorme (*püē-tām* [Beke MSz I 19] : *püet*). Beke märgib Uržumi ja Joškar-Ola ümbruse murraku

³ G. J. Ramstedt on esitanud kaks vastupidise sufiksita järjestusega näidet akusatiivis: *kəzə-met* 'sinu nuga', *kide-mžə* 'tema kätt' (Ramstedt BTS 41, 142).

⁴ Muidugi on esitatud näited laensõnad, kuid laene on ühesilbilistegi hulgas (*sat*).

kohta, et 2. isiku possessiivsufiksis ei muutu *t* heliliseks, kui temale järgneb redutseerunud vokaal.⁵

Juhime tähelepanu veel ühele possessiivse deklinatsiooni iseärasusele: ainsuse 1. ja 2. isiku possessiivsufiksiga sõnades võib objektile akusatiivi lõpp *-əm* (*-əm*) ära jääda. Beke grammatikas ja mari keele uusimas grammatikas ei märgita seda nähtust 2. isiku puhul.⁶ Ka ungari keeles võib ainsuse 1. ja 2. isiku possessiivsufiksiga objekt esineda akusatiivi lõputa.⁷ Mari keeles, nagu paljudes teisteski soome-ugri keeltes, võib ka possessiivsufiksita objekt teatud tingimustel akusatiivi lõputa esineda. Nähtavasti tulebki lähtuda sellest, et algselt oli objekt soome-ugri keeltes üldiselt ilma erilise vormitunnuseta.⁸

Järgnevalt näiteid mari murdeist seoses 1. isiku possessiivsufiksiga: N *mā-jān poškuđe-m uškale-m naine-že* 'minu naaber tahab minu lehma osta', M *kuḃai, luđe-m kuš petre-m* (Porkka SUSA XIII 4) 'eideke, kuhu ma oma pardi panen', Tšur *tā tumo māñān māžerem kušket nal'e* (Paasonen TT 9) 'see tamm rebis mu kaftani lõhki', NP *ik k o m b e m nalān kaje* (Genetz SUSA VII 9) 'võta üks minu hanedest ja mine', Pet *pī. mane-š : nal i-k iγe-m* (Beke TMSE 12) 'koer ütleb: «võta üks minu poeg», Pet *inde. mi-ñān šūžare-m marla-n nala-t* (ib. 31) 'nüüd võtad sa mu noorema õe naiseks', TM *pe-l pō.rtem āla-šet pu-em* (Beke MSz I 146) 'annan sulle poole oma majast elamiseks', NM *āḃi, sulākem karanāḃā* (Beke CsNSz I 108) 'emake, anna mu süü andeks', NM *pušām šōrDña šārγāš'em* (ib. 172) 'andsin (talle) oma kuldsõrmuse'.

Näiteid samast nähtusest 2. isiku possessiivsufiksi puhul: NP *ūdār, imñet onžaš kaje* (Genetz SUSA VII 5) 'tüdruk, mine oma hobuseid (õieti: hobust) vaatama', NP *kaje üḃ'ret kāčal* (ib. 7) 'mine oma tütart otsima', Pet *ma-n šerγaše-t jomdarè-nat?* (Beke TMSE 105) 'miks sa (oma) sõrmuse ära kaotasid?', Pet *ti-ñ mala-m užā-lā talγāḃde-t* (ib. 182) 'müü oma varss mulle', Pet *kinde-t kiškè-nat?* (ib. 99) 'kas sa küpsetasid leiba?', Pet *mane-š šō-lāššā marelā-n: ko-ndā oksā-t!* (ib. 190) 'röövel ütleb mehele: «Too raha (siia)!»' (kahes viimases näites väljendab possessiivsufiks determinatiivsust).

Beke toob ühe näite akusatiivi lõputa objektist ka seoses ainsuse 3. isiku possessiivsufiksiga: *nonulan vorugemže moškukta* (Beke CsNy 196) 'ta laseb oma riided neil ära pesta'.

2. Daativ. Daativis on käändelõpu ja possessiivsufiksi järjekord kõikuv. Esitame kõigepealt näiteid, kus nende järjestus on sama kui eelmisteski käänetes, s. o. *tüvi — possessiivsufiks — käändelõpp*. Näiteid: a i n s. 1. i s. U *šüemla-n* (Porkka SUSA XIII 11) : *šü* 'kael'. Urž *tšonemla-n* (Wichmann TT 25) : *tšon* 'hing', TM *su γu ñe-mlan* (Beke MSz I 65) : *su γu ñ* 'õnnistus'; 2. i s. NR *pālšetla-n* : *pā-lāš* 'kõrv', *трубкалан* (Шкетан Э 104) : *трубка* 'piip', SO *imñetlan* (Beke Anthr. XXIX 41) :

⁵ Ö. Beke, Czeremisiz nyelvten. Finnugor füzetek, 16. szám. Budapest, 1911, lk. 75.

⁶ Ö. Beke, Czeremisiz nyelvten, lk. 196; Современный марийский язык. Морфология. Йошкар-Ола, 1961, lk. 59.

⁷ К. Е. Майтниская, Венгерский язык. Часть I. Введение, фонетика, морфология. Москва, 1955, lk. 128.

⁸ G. Mészöly, Az ikés ragozás *-ik* ragjának eredete. NyK LI, Budapest, 1941, lk. 3.

imiä 'hobune', TM *e-ryätlan* (Beke MSz I 314) : *eryä*; 3. i s. N *pisma-ž⁵lan* : *pisma* · 'kiri', *кагазылан* (Шкеран Э 33) : *кагаз* 'paber', Mid *tä-ngžälän* : *täng* 'söber'; mit m. 1. i s. SO *jalnalan* (Beke Anthr. XXIX 720) : *jal* 'küla'; 2. i s. N *atšadal·n* : *atša* · 'isa'; 3. i s. TE *jošša-štlan* : *jošša* · 'laps', Sab *atšastla·n* (Beke MSz III 329 : *atša* 'isa', ŠJ *ät'äštälän* (Beke CsNSz I 217) : *ät'ä* 'isa'.

Järgnevalt esitame näiteid, kus daativis on sufiksiti järjestus vastu pidine eelmisele rühmale, nimelt possessiivsufiks järgneb käändelõpule. Selliseid juhte leidub palju vähem, nii et kõigist isikuist pole võimalik näiteid esitada: 3. i s. *ta-ŋlanže* (Lewy TT 20) : *taŋ*, *d'ešla-nže* (ib. 58) : *d'eš* 'perekond', Pet *kornäla-nžä* (Beke TMSE 213) : *kornä* 'tee', Pet *mutla-nžä* (ib. 267) : *mut* 'sõna, jutt', Tuš *ərbez^alän^{džä}* (Ramstedt BTS 174) : *ərbezə* 'poiss'; järgmises lauses on vorm kahe possessiivsufiksiga, millest teine väljendab determinatsiooni : Tuš *koγo·eryäžlän^{džä} ədər-nälän* (Ramstedt BTS 191) 'ta võttis oma vanemale pojale naise'. Mit m. 1. i s. *tolmolanna* (Reguly NyK III 121) : *tolmo* 'tulemine', Pet *atšalannä* · (Beke TMSE 260) : *atša*, SO *jallann(a)-at* (Beke Anthr. XXIX 721) : *jal*, SO *koššalanna* (ib. 732) : *košša* 'vanaisa'; 2. i s. NR *lukmälanda* · : *lukmä* 'väljatõmbamine'.

Niisiis on possessiivsufiksi asend daativis murdeti kõikum. Üldpildiks jääb, et possessiivsufiksiti eelistatakse kasutada käändelõpu ees. Eriti selgelt ilmneb see niidumari murdes ja mäemari murdega tihedalt liitunud loodemurdes. Kuid sama tendents on märgatav ka teistel mäemurde aladel ja idamurdes. Käändelõpu järel leiame peamiselt ainsuse 3. isiku possessiivsufiksiti. Idamurde Petrušini murrakus torkab silma, et enamik neist sõna lõpul esinevaist 3. isiku sufiksist ei väljenda kuuluvussuhteid, vaid märgib hoopis determinatiivsust. See olukord kajastub ka grammatikais esitatavais paradigmades. Juba esimeses mari keele grammatikas leiame olevalt isikust ja arvust erisugust esinemust: *abälannə* 'minu emale' — *abälanna* 'meie emale', *atjätlanə* 'sinu isale' — *vülanna* 'teie jõule'; kuid 3. isikus on possessiivsufiks nii ainsuses kui mitmuses käändelõpu ees: *körnožolanə* 'tema teele' — *šölöžtlanə* 'nende nooremale vennale'.⁹ Paralleelselt kõigis isikuis ja käändeis pole mõlemat kasutamisevõimalust siiski esitatud. Albinski mäemari grammatikas on aga antud ainult üks võimalus: *imniemlanə* 'minu hobusele', *imniemvlyalanə*, *imniivlyemlanə* 'minu hobustele'.¹⁰ Castrén toob juba täieliku järjekindlusega kõigis isikuis vastavad paralleelvormid: *Pörtnälän* — *Pörtlänä* 'meie majale', *Pörttemvylälän* — *Pörtvylälänem* 'minu majadele'.¹¹ Beke märgib, et tavaliselt seisab possessiivsufiksiti daativi lõpu ees.¹² Wichmann esitab possessiivse deklinatsiooni paradigmas mäemari murdest mõlemad variandid, Uržumi piirkonna murderühmast ei mainigi ta possessiivsufiksiti esinemisevõimalust käändesufiksiti järel.¹³ Kaasaegse mari keele grammatikas leiame ainsuse isikuis ainult vormid nagu *teremlan* 'minu reele' jne., kuna mitmuse isikuis on ära toodud mõlemad võimalused. Seletustes märgitakse, et daativis on sufiksiti järjestuses lubatav teatud vabadus.¹⁴ Sebeoki ja Inge-

⁹ Сочинения принадлежащая к грамматике черемиского языка. В Санктпетербурге при Императорской Академии наук 1775 года, lk. 13—15.

¹⁰ А. Альбинский, Черемисская грамматика. Казань, 1837, lk. 29 jj.

¹¹ M. A. Castrén, Elementa grammatices Tscheremissae. Kuopio, 1845, lk. 26 jj.

¹² Ö. Beke, Cseremisz nyelvten, lk. 254.

¹³ Y. Wichmann, Tscheremissische Texte mit Wörterverzeichnis und grammatikalischem Abriß. Helsingfors, 1923, lk. 114 jj.

¹⁴ Современный марийский язык, lk. 57—60.

manni idamurde käsiraamatus öeldakse Birski piirkonna Apšat-Jali küla materjali kohta, et tavaliselt eelneb possessiivsuffixs daativi lõpule, kuid ainsuse 1. ja 2. isiku ning refleksiivpronoomenite puhul on olukord vastupidine.¹⁵ Nagu eespoolsest nähtub, ei saa muude murdealade materjalide alusel sellist üldpilti.

Daativ asub possessiivsuffixi ja käändelõpu järjekorra suhtes kahe käänderühma vahemal. Uhel pool seisavad genitiiv ja akusatiiv suffixite järjestusega *possessiivsuffixs* — *käändelõpp* ning teisalt kõrvutub sellele kohakäänete kompleks, kus suffixite järjestus on vastupidine.

3. Kohakäänded. Possessiivses deklinatsioonis on kõigis kohakäändeis (illatiivis, inessiivis ja latiivis) morfoloogiliste elementide järjekord sama: vahetult tüvele liitub käändelõpp, millele järgneb possessiivsuffixs, seega otse vastupidine, võrreldes eespool käsitletud käänetega. Järgnevalt toome näiteid käänete kaupa.

Illatiiv: ains. 1. is. M *oraβaške-m* (Porkka SUSA XIII 6) : *oraβa* 'vanker', NP *βitšaskaem* (Genetz SUSA VII 66) : *βitša* 'laut', NM *mešakaskem* (Beke CsNSz I 142) : *mešak* 'kott'; 2. is. N *torβätšškāške-t* : *to-r-βätšškā* 'kott, märss', Pet *meštaške-t* (Beke TMSE 70) : *mešta* 'koht', TM *ki-dāšket* (Beke MSz I 226) : *kit* 'käsi'; 3. is. NR *saŋga-škāžž* : *saŋga* 'laup', NP *kūšenāškāže* (Genetz SUSA VII 14) : *kūšen* 'tasku', Tuš *βārāškāžž* (Ramstedt BTS 203) : *βār* 'koht'; mitm. 1. is. TE *sādāškāna* : *sat* 'aed', SO *jalāškāna* (Beke Anthr. XXIX 65) : *jal*; 2. is. TE *jälāškāda* : *jal*, Pet *pörtāškāda* (Beke TMSE 84) : *pört*, NM *polkāškāda* (Beke CsNSz I 247) : *polk(ā)* 'polk'; 3. is. N *pasu-škāšt* : *pasu* 'põld', Pet *šū-škāšt* (Beke TMSE 274) : *šū* 'kael', U *ō-ηāškāšt* (Wichmann VVT 38) : *oη* 'rind'.

Inessiiv: ains. 1. is. N *paktšašte-m* : *paktša*, *вачыште* (Шкетан Э 84) : *ваче* 'õlg', SO *šurtuštem* (Beke Anthr. XXIX 58) : *šurt* 'talu (maja-pidamine)'; 2. is. Tor *βujāšte-t* : *βui*, *ялыште* (Шкетан Э 30) : *ял*, TM *ση-νοηκηšet* (Beke MSz I 113) : *σηνοηκη* 'kirst, kast', ŠJ *tirāšet* (Beke CsNSs I 90) : *tir* 'regi'; 3. is. O *ža-pāštāžž* : *žap* 'aeg', *улышытыжат* (Шабдар ЫК 60) : *улыш* 'elu', Pet *βā-kžšāštāžž* (Beke TMSE 188) : *βakžš* 'veski; säng, ase', Otj *sala-štāžž* (Beke MSz I 42) : *sala* 'küla'; mitm. 1. is. MM *βe-rāštāna* : *βer* 'koht', Tšur *βüdüštāna* (Paasonen TT 148) : *βüt* 'vesi; jõgi'; 2. is. TE *jälāštāda* : *jal*, Pet *kūšenāštāda* (Beke TMSE 387) : *kūšen*, TM *ku-rmāštāda* (Beke MSz I 64) : *kurām* 'eluaeg'; 3. is. N *pasu-štāšt* : *pasu*, TJ *meša-kāštāšt* : *meša-k*.

Latiiv: ains. 1. is. N *kādeše-m* (Porkka SUSA XIII 11) : *kāt*, SO *tupešem* (Beke Anthr. XXIX 59) : *tup*, Otj *jale-šem* (Beke MSz I 13) : *jal* 'jalg'; 2. is. K *pijaleše-t* (Beke MSz I 448) : *pijal* 'õnnelik juhus, õnn', San *kütāšeše-t* (Wichmann VVT 61) : *kütāš* 'pikkus', Otj *kāpe-šet* (Beke MSz I 18) : *kāp* 'keha'; 3. is. MM *βuje-šāžž* : *βui*, NP *tupešāže* (Genetz SUSA VII 14) : *tup*, NM *šüešežž* (Beke CsNSz I 142) : *šü* 'kael'; mitm. 3. is. Tšur *βačšēšāšt* (Paasonen TT 41) : *βačšā* 'õlg', SO *kiđešāšt* (Beke Anthr. XXIX 732) : *kit*.

¹⁵ T. A. Sebeok, F. J. Ingemann, An Eastern Cheremis Manual. Phonology. Grammar, Texts, Glossary. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, Vol. 5. Bloomington, 1961, lk. 36.

Murdeti ei ole nende käänete osas mingit segaesinemust märgata. Ainult Castrén esitab ka vastupidise sufiksidi järjekorraga variandid: ill. *Pörtšeskä* ~ *Pörteškeže* (ains. 3. is.), iness. *Pörtnästä* ~ *Pörteštenä* (mitm. 1. is.).¹⁶ Tekib tugev kahtlus, et siin on tegemist teoretiseeritud vormidega (näiteks daativi eeskujul). Igatahes ei kirjanpandud tekstidest ega teistest vanemaistki grammatikaist ole leitud lisaandmeid selliste vormide kohta.

Eespoolsest nägime, et mari keeles on possessiiv- ja käändesufiksidi järjekord eri käändeis erinev. Genitiivis ja akusatiivis on see: *possessiivsufiks* — *käändelõpp*; daativis on järjestus üldiselt sama, kuid võib kohata ka sellele vastupidist esinemust; illatiivis, inessiivis ja latiivis on sufiksidi järjestus: *käändelõpp* — *possessiivsufiks*.

Sufiksidi suhtelise vanuse määramisel annab teatud pidepunkte nende tüvele liitumise järjekord. On loogiline pidada üldreeglina vanemaks formanti, mis asetseb teise formandi ees (s. o. sõna sees) ja nooremaks formanti, mis seisab sõna lõpul.¹⁷ Muidugi ei saa seda kriteeriumi sugugi absoluutsena võtta, sest hilisemad analoogia alusel toimunud nihked võivad siin paljugi muutnud olla. Näiteks on läänemeresoome keeltes kõigis käänetes üldistunud järjestus *käändelõpp* — *possessiivsufiks*. Ungari keeles ja obi-ugri keeltes on samuti kõigis käändeis pääsenud kehtivusele vastupidine järjekord. Volga ja permi keeled on selles mõttes ühel ja samal positsioonil, et mõlemas keelerühmas on vaadeldavate sufiksidi järjestus eri käändeis erinev.

Mari keeles on ehk kõige ootamatumaks possessiivsufiksidi asend käändelõpu ees genitiivis ja akusatiivis. Murdetigi puuduvad selles suhtes iga-sugused erandid. Et *n*-sufiksiga genitiivi ja *m*-sufiksiga akusatiivi on peetud ürgseiks käändevormideks, siis võib tekkida kahtlus, kas praegune sufiksidi järjestus neis käändeis pole mingi hilisema arengu tulemus. Viimase aja uurimuste valgusel võetakse siiski tõsiasjana, et *n*-genitiivi ei saa tagasi viia uraali ega ka soome-ugri aluskeelele. Teatavaist *n*-tuleti-sega adjektiividest on arenenud genitiivkääne sufiksiga *-n*.¹⁸ Tuleb järeldada, et mari keeles on siin tegemist suhteliselt hilise arenguga ning et seetõttu liitub käändelõpp juba possessiivsufiksidi vormile. Akusatiivi suhtes tuleb asuda samale seisukohale, mis sobib hästi väitega, et akusatiivi sufiksidi *-m* pole oma algupäralt midagi muud kui determinatiivses funktsioonis esinev ainsuse 1. isiku possessiivsufiksidi.¹⁹

Kohakäänede sufiksidi *s*-elementi peetakse üldiselt ürgseks soome-ugri-liseks kohatunnuseks. Mari keele illatiiv (sufiksiga *-škə* [-*škə*]), inessiiv (sufiksiga *-štə* [-*štə*]) ja latiiv (sufiksiga *-š*, *-eš*) on küll välja kujunenud mari keele eraldi arengu perioodil, kusjuures illatiivis ja inessiivis on *š*-aines (< *s) kombineerunud teiste kohta osutavate elementidega. Sellele

¹⁶ M. A. Castrén, *Elementa grammatices Tscheremissae*, lk. 26 ja 27.

¹⁷ V. Tauli, *The Sequence of the Possessive Suffix and the Case Suffix in the Uralian Languages*. Orbis II. Louvain, 1953, lk. 397; E. Itkonen, *Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakendusta*. «Virittäjä» 1957, lk. 18.

¹⁸ K. Kont, *Substantiivide atribuutivsest seosest soome-ugri keeltes*. KKIU I, Tallinn, 1956, lk. 114; P. Ravila, *Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen*. FUF XXVII. Helsinki, 1941, lk. 77 ja 85; I. N.-Sebestyén, *Zum Problem des samojedischen und des uralischen Genitivs*. Commentationes fennougricae in honorem Paavo Ravila. Helsinki, 1962, lk. 548; V. Tauli, *Bemerkungen zum Ursprung der uralischen Kasusysteme*. UAJB XXIV. Wiesbaden, 1952, lk. 28; V. Tauli, *The Sequence of the Possessive Suffix and the Case Suffix in the Uralian Languages*, lk. 399; J. v. Farkas, *Der Genitiv und der Akkusativ in der uralischen Grundsprache*. UAJB XXVIII. Wiesbaden, 1956, lk. 6 jj.

¹⁹ G. Mészöly, *Az ikes ragozás -ik ragjának eredete*, lk. 3; J. v. Farkas, *Der Genitiv und der Akkusativ in der uralischen Grundsprache*, lk. 15 ja 16; M. Liimola, *Zur wogulischen Etymologie und Formenlehre*. SVSA 57. Helsinki, 1953—54, lk. 28.

vaatamata on kohasuhete teatud formandiga väljendamise traditsioon nähtavasti juba läänemeresoome-volga (või ka permi) keeleühtsuse ajastul niivõrd juurdunud olnud, et possessiivsufiks ei ole kiildunud tüve ja käändelõpu vahele, vaid on liitunud sõna lõppu. Sufiksrite järjestust *käändelõpp* — *possessiivsufiks* tuleb neis mari keele käändeis pidada algupäraseks. Mingi analoogia antud ühenduses arvesse ei tule. Ka mordva ja permi keeltes on neis põhilistes kohakäändetes selline sufiksrite järjekord.

Daativis on registreeritud mõningal määral kahesugust esinemust. Daativ ongi siin vaadeldud käändeist noorim ja seetõttu on possessiivsufiksi asend käändelõpu ees täiesti ootuspärane ning kindlasti primaarne.²⁰ Permi keelteski on sufiksrite järjestus daativis sama. Mari murdeis harvemini ettetulevat vastupidist järjekorda tuleb pidada kohakäändete analoogia peegelduseks selles käändes.

Mis puutub vormidesse (sufiksitõega *-pe*, *-ke*; *-de*, *-te*; *-la* [-lä] jt.), mis endast elavaid käändeid ei kujuta, siis on need käesolevast käsitlusest kõrvale jäänud. Nendest ongi peaaegu võimatu possessiivsufiksiga näiteid leida.

4. Omandi mitmuse väljendamine. Nagu eespoolgi märgitud, ei ole kaasaegse mari keele possessiivsufiksrite süsteemis spetsiaalseid mitmuse tunnuseid sisaldavaid omandi mitmust tähistavaid sufiksivariante. Mitmusliku omandi possessiivsuheteid näitavad samad sufiksrid, mis ainsuses oleva omandi puhulgi. Omandi mitmust aga osutavad samad noomeni mitmuse tunnused, mis esinevad mittepossessiivses deklinatsiooniski; seega niidumurdes *-ša.māfš*, idamurdes *-βlak* ja mäemurdes *-βl'ä* (ning nende arvukad variandid). Esinemus on kahesugune: possessiivsufiks võib asetseda nii mitmuse tunnuse ees kui selle taga.

Esitame kõigepealt näiteid juhtumeist, kus possessiivsufiks eelneb mitmuse tunnusele: ains. 1. is. S *e-ryām-ša:māfš:e-ryā*, Tšur *šořššemβlak* (Paasonen TT 124): *šořššā*, NP *imñemβlak* (Genetz SUSA VII 5): *imñā*; 2. is. T *joltaše-t-ša:māfš:jolta-š*, NP *pietplak* (Genetz SUSA VII 23): *pi*, *Полташет-влак* (Шкетан Э 133): *ūoltaui*; 3. is. TJ *tetra-tšā-ša:māfš:t'etra-t'* 'vihik'; mitm. 1. is. NP *βatānaβlak* (Genetz SUSA VII 12): *βatā*; 2. is. SO *jalda-βālak* (Beke Anthr. XXIX 111): *jal*; 3. is. *tā-ηāšt-šā:māfš* (Wichmann VVT 50): *taη*, Urž *rō-dāšt-ša:māfš* (Wichmann TT 33): *rodā* 'sugulane', NP *jüksāštplak* (Genetz SUSA VII 38): *jüksā* 'luik', SO *semjašt-βālak* (Beke Anthr. XXIX 61): *semja* 'perekond', *Їдырышт-влак* (Шабдар ЫК 25): *їдыр*.

Teiseks esitagem näiteid rühmast, kus possessiivsufiks järgneb mitmuse tunnusele: ains. 1. is. Pet *ižalakem* (Beke TMSE 72): *iža*; 2. is. Pet *eryālaket* (Beke TMSE 321): *eryā*; 3. is. Pet *i-γālak^{xšā}* (Beke TMSE 21): *i-γā* 'poeg (loom)', Pet *pi-lāk^{xšā}* (ib. 33): *pi*, Pet *erβē-žlak^{xšā}* (ib. 256): *erβēžā*, Mid *tā-ηg-βl'āžā*: *tāηg*; mitm. 1. is. NM *erβezāβ^{lānā}* (Beke CsNSz I 122): *erβezā*; 2. is. Pet *βātālak^{tā}* (Beke TMSE 92): *βatā*; TI *uška-η-ša:māfšāšt*: *uška-η*, Pet *ožžā-lakāšt* (Beke TMSE 47): *ožžā* 'peremees', Pet *saltā-klakāšt* (ib. 294): *saltak*

²⁰ V. Tauli, The Sequence of the Possessive Suffix and the Case Suffix in the Uralian Languages, lk. 399.

'sõdur', Sab *izà-là-kāšt* (Beke MSz III 337): *iza*, ŠJ *zoza-β²lāštə* (Beke CsNSz I 57): *zoza* 'peremees', Tuš *əðərβ²lāštə* (Ramstedt BTS 179): *əðər*.

Nagu näeme, on kummaski rühmas näiteid kõigilt murdealadelt, kuigi kõigis kolmes põhimurdes võib konstateerida teatud väljendusvõimaluse eelistamist. Niidumurdes on valdavas osas kasutusel sufiksitate järjestus *possessiivsufiks* — *mitmuse tunnus*. Mäemurdes leiame peaaegu eranditult vastupidise järjestuse.²¹ Idamurde esinemus on murrakuti väga kõikum. Näiteks Beke poolt Starōi Orebaši ja Genetzi poolt Nižni Potami murrakust kirja pandud tekstides eelneb possessiivsufiks alati mitmuse tunnusele. Beke Petrušini murrakust üleskirjutatud materjal on olukord vastupidine. Seega ei ole mitmuse eri tunnused selles suhtes seotud teatud kindlate kasutusviisidega. Vanemad mäemari murde grammatikad esitavad mõlemad kasutusvõimalused võrdselt: Albinski *минь имнiемвля ~ имнi-вляемь*²², Castréni *Pörtəoylä ~ Pörtöyläm*.²³ Seetõttu võiks oletada, et varasemal ajal on paralleeliesinemus mäemari murdes laialdasem olnud.

Millega seletub siis selline kahesugune esinemus possessiivsufiksi positsioonis mitmuslikes vormides? Milline on olnud nende vormide algupärane struktuur ning milliseid kujusid lugeda sekundaarseks? Lähtume sellest, et Volga basseinis kõneldud soome-ugri keelekujus on esinenud mitmusliku omandi väljendamiseks spetsiaalsed *n*-tunnusega varustatud possessiivsufiksid.²⁴ Nähtavasti on need vormid ka mari aluskeeles mingil määral kasutamist leidnud. Kui pärast mitmesuguseid üldistusi nende sufiksitate esialgne funktsioon ähmastunud oli, tulid possessiivses deklinatsiooniski kasutusele tavalised substantiivide mitmuse tunnused. Seega jäi possessiivsufiksile täita vaid üks ülesanne — osutada omaja isikut, kuna omandi mitmuse väljendamine siirdus possessiivsufiksile vormile liituvale mitmuse tunnusele. Tekib küsimus possessiivsufiksi ja mitmuse tunnuse asendist. Pole põhjust arvata, et uustulnuk possessiivse vormi struktuuris — mitmuse tunnus — oleks kiildunud traditsiooniliselt tüvele liitunud elemendi — possessiivsufiksi — ja tüve vahele. Oleme seisukohal, et pärast omandi mitmust tähistava *n*-i taandumist järgnes esialgu sõna tüvele vahele mitmuse tunnused ning sellele omandi mitmust tähistav mitmuse tunnus. See tähendab, et possessiivsufiks jäi ikka oma endisele kohale, aga kuna ta tähistas nüüd nii ainsuslikku kui mitmuslikku omandit, siis lisati kaksipidi mõistmise vältimiseks vajaduse korral sõna possessiivsufiksile kujule veel tavaline substantiivide mitmuse tunnus (niisiis *pört-emb²lak* 'minu majad' jne.). Milline see mitmuse sufiks õieti oli, pole võimalik siinkohal lähemalt käsitleda. Nagu teada, ei ole ju tänapäeva mari keeles kõigile murdeile ühist mitmuse tunnust. Eri murdeis kasutatavad tunnused on sekundaarsed ja kujutavad endast osalt liitsufikseid. Hilisema arengu tulemusena tekkis sufiksitate järjestuses ka muutusi ning nagu näi-

²¹ Y. Wichmann esitab käänamisparadigmades mõlemad võimalused paralleelselt (Wichmann TT 116).

²² А. Альбинский, Черемисская грамматика, lk. 30.

²³ M. A. Castrén, Elementa grammaticae Tschermisssae, lk. 28—30.

²⁴ Vt. B. Collinder, Comparative Grammar of the Uralic Languages. Stockholm, 1960, lk. 229 jj.; J. Farkas, Bemerkungen zu der ungar. historischen Formenlehre III. UAJb XXVI. Wiesbaden, 1954, lk. 46—55; E. Itkonen, Beobachtungen über die Entwicklung des Tschermisssischen Konjugationssystems. Commentationes fenno-ugricae in honorem Paavo Ravila (= SUST 125). Helsinki, 1962, lk. 117; E. Lindén, Iitin ja sen lähiseutujen omistusliitteisestä taivutuksesta. «Virittäjä» 1960, lk. 17 ja 18; J. Mark, Die possessivsuffixe in den uralischen sprachen I (= SUST LIV). Helsinki, 1925, lk. 245 jj.; E. N. Setälä, Omistusliite *-mi* vai kirjoitusvirhe? «Virittäjä» 1900, lk. 123; J. Szinyei, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Berlin-Leipzig, 1922, lk. 98 ja 99; Л. Хакулинен, Развитие и структура финского языка. Часть 1, Фонетика и морфология. Москва, 1953, lk. 95 ja 96.

teist selgub, võib tänapäeva mitmuse tunnus asetseda ka tüve ja possessiivsufiksi vahel.

Käändelõpu asukoht possessiivses deklinatsioonis mitmusliku omandi puhul oleneb käändest ja sellest, kas tüvele järgneb vahetult a) possessiivsufiks või b) mitmuse tunnus.

Genitiivis ja akusatiivis ei ole käändelõpu asendi suhtes siiski mingeid kõikumisi ning see asetseb mõlemal juhul sõna lõpus, s. t. kas *possessiivsufiks* — *mitmuse tunnus* — *käändelõpp* või *mitmuse tunnus* — *possessiivsufiks* — *käändelõpp*. Kõigepealt näiteid a-rühmast. Genitiiv: TE *joltašta-ša:mātsān* 'teie seltsimeeste', ŠJ *šumbelem-b^olān* (Beke CsNSz I 226) 'minu vendade'. Akusatiiv: SO *imnem-βālakām* (Beke Anthr. 45) 'minu hobuseid', NP *piāstplakām* (Genetz SUSa VII 18) 'nende koeri', TM *sū-sārtālmēt-šā:mātsām* (Beke MSz I 167) 'sinu (poolt) vigastatud'.

Näiteid b-rühmast. Genitiiv: Sab *erβēžlā-kāštān* 'nende noormeeste', NM *zā-β^olāštān(ām)* (Beke CsNSz I 137) 'nende vanemate vendade'. Akusatiiv: N *k^olendža-šamātsē-tām* 'sinu pudeleid', N *ro-δo-ša:mātsāš-tām* 'nende sugulasi', Pet *imūālakētām* (Beke TMSE 304) 'sinu hobuseid', Pet *koβa-štālāk^ošām* (ib. 397) 'tema nahku', Sab *tšomalakē-tām* (Beke MSz III 332) 'sinu varssu'.

Selles osas ei ole ka murdeti erinevusi. Seega ilmneb neis kahes käändes (genitiivis ja akusatiivis) taas ühtne järjekindel struktuur, mis pärineb sellisena juba mari aluskeelest.

Datiivis täheldame kõrvalepõikeid esitatud sufiksijärjestusest. a-rühmas on see siiski sama, mis eelnevais käändeiski. Näiteid: TE *joltaše-tšamāšla:n* 'sinu seltsimeestele', NP *ūdārāstplaklan* (Genetz SUSa VII 22), SO *eryāšt-βālaklan* (Beke Anthr. XXIX 47).

b-rühmas kohtame kahesugust esinemist. Osalt ühtib see eespoolsega: Pet *ižalaketlan* (Beke TMSE 575) 'sinu vanematele vendadele', ŠJ *tafariš-β^olāštālān* (Beke CsNSz I 186) 'nende seltsimeestele', ŠJ *eryāβ^olāštālān* (ib. 218) 'nende poegadele'. Osalt on käändelõpu ja possessiivsufiksi kohad vahetatud, s. t. käändelõpp paigutub mitmuse tunnuse ja possessiivsufiksi vahele: Pet *joltašlaklanžē* (Beke TMSE 15) 'tema seltsimeestele', Tuš *ātāβ^olālā-nnā* (Ramstedt BTS XII) 'meie isadele', NM *tāη^o-β^olālāndā* (Beke CsNSz I 113) 'teie kaaslastele'.

Mis puutub k o h k ä ä n d e i s s e, siis selles piirkonnas esineb äärmiselt harva vorme, mis sisaldaksid mitmuse tunnuse, käändelõpu ja veel possessiivsufiksigi, näiteks: Mid *kāsān-β^ol^oā-ška-žē* (mitm. ill. ains. 3. isiku possessiivsufiksiga sõnast *kāsān* 'tasku'). Selleks on kaks põhjust. Esiteks soositakse mari keeles võimaluse korral ainsuse vorme ka mitmusliku sisu puhul. Keelejuhte küsitledes on autor seda korduvalt kogenud. Teiseks põhjuseks on see, et tihti välditakse mitmuse tunnusega sõnas possessiivsufiksi kasutamist ning omajat väljendatakse pigemini personaalpronomeni kaudu, näiteks: TE *tā^o-jān k^olentsā-ša:mātsāš mā^o-i uže-šō-rām temāna-m* 'ma valasin juba sinu pudelitesse piima' pro *k^olentsā-tša:mātsāš vōi k^olentsā-šamātsāške:t*. Possessiivse deklinatsiooni mitmuse vormid on piirkond, kus esineb mari keeles ilmne tendents vähendada tüvele aglutineeruvate formantide arvu. Eriti torkab see silma kohakäändeis, mis seletub osalt sellega, et elusolendeid märkivates sõnades neid käändevorme peaaegu ei kasutata. Teoses «Современный марийский

язык» esitatakse possessiivse deklinatsiooni paradigmas järgmised paralleelvormid kohakäändeist: ill. *терем-влакышке, тер-влакышкем*; iness. *терем-влакыште, тер-влакыштем*; lat. *терем-влакеш, тер-влакешем*; lisatakse, et on võimalikud ka sellist tüüpi vormid nagu *тер-влакнаште* (iness.) (*тер 'regi'*).²⁵

Eraldi tuleb vaadelda omandi mitmuse tähistamist mitmuse 3. isiku possessiivsufiksi (-št, -əšt [-əšt]) abil.²⁶

Omaja võib sellisel juhul olla väljendatud kas ainsuse 3. isiku personaalpronoomeniga või mõne muu ainsuse vormis oleva sõnaga, mistõttu on selge, et mitmuslik sufiks osutab mitte omaja, vaid omandi mitmusele. Näiteid: TE *tu-dān ü-dārəšt tšəlan-a-t marla-n kaje-nət* 'tema tütreid on kõik mehele läinud', TE *tu-dān jofšə-št ūke* 'tal ei ole lapsi', TJ *tune-mšən tetra-dəšt ūstamba-ane kija-t* 'õpilase vihikud on laual', N *mā-in e-ryāmān jolta-šəšt šu-kān u-lət* 'minu pojalt on palju sõpru', K *ošno i-k ... ku-βa-kaje-n mofšəške ... še-škəšt pörte-š kə-dān u:lu t* (Beke MSz I 438—439) 'kord ... läks üks eit sauna ... tema miniad jäid tuppa', TM *kuvu-zan nəl e-ryəšt(t) tō-lət, pu-rat pörtəš* (Beke MSz I 313) 'vanamehe neli poega tulevad, lähevad majja', TM *šu-kū əjə-ηəm olta-len tsə-lə dū-kān. βa-ra ku-škān u:lu t e-ryəšt* (ib. 141) 'ta pettis palju inimesi igal viisil. Siis kasvasid ta pojad suureks'.

Esinedes seoses mitmusliku omajaga võib mitmuse 3. isiku possessiivsufiksi väljendada nii omandi ainsust kui selle mitmusele. Nagu nähtub mitmusevormilises predikaadist, tähistab possessiivsufiks järgmistes näidetes mitmuslikku omandit: TJ *jəβa-n-mətān uška-ləšt kole-nət* 'Ivani (pere) lehmad on ära surnud', TJ *tune-mšə-ša:mətšən tetra-dəšt ūstamba-ane kija-t* 'õpilaste vihikud on laual', TM *kəzət-a-t ma-re-šə:məts əla-t, ma-neš, sə-jān ko-əšt βe-ləək* (Beke MSz I 75) 'praegugi elavad marid hästi — ütleb ta — oma esiisade tõttu'.

Võrreldes mõningaid eelmistega paralleelseid näiteid, kus sama sufiks tähistab ainsuslikku omandit: TJ *jəβa-n-mətān uška-ləšt kole-n* 'Ivani (pere) lehm on ära surnud', TJ *tune-mšə-ša:mətšən tetra-dəšt ūstamba-ane kija-t* 'õpilaste vihik on laual', N *nu-nān mu-rəšt tšəlala-n kelšə-n* 'nende laul meeldis kõigile', M *kuvəza-zə kole-n i kuβəza-t kole-n, ü-dārəšt tuləke-š ko-dān* (Porkka SUSA XIII 4) 'taat suri ja ka eit suri, nende tütar jäi orvuks', TM *šə-ndzət, əfa-št kəts əjo-dət* (Beke MSz I 313) 'nad võtavad istet, küsivad oma isalt'.

Ühe keelejuhi seletustest selgus, et seoses mitmuse 3. isikuga kasutatakse ainsuse possessiivsufiksit omandi ainsuse määramiseks: TJ *nu-nān uška-ləzə kole-n* 'nende lehm on surnud'. Kuid on ka võimalik, et possessiivsufiks esineb siin lihtsalt determinatiivses funktsioonis, kuna possessiivsuhe tuleb esile personaalpronoomeniga. Igatahes ei ole selline ainsuse ja mitmuse eristamine keeles laialdasemalt levinud.

Mitmuse 3. isiku possessiivsufiks võib veel osutada possessiivsufiksilise sõnaga väljendatud isiku lähikondlasi (peret, kaaslast jne.). Seega märgib kõnesolev sufiks selleski funktsioonis mitmusele. Näiteid: TE *pi-ti-dəm küte-n šukta-ə da mö-ŋgəzə kudale-š, a o z ə-št mala-t* 'koer märkab

²⁵ Современный марийский язык, lk. 61.

²⁶ Ö. Beke, Cseremisiz nyelvtan, lk. 184.

seda ja kihutab koju, aga tema pererahvas (õieti: peremehed) magab', *a i z a š t pojan o-guē:p* (Lewy TT 13) 'aga tema vanem vend ja selle kaaslane ei ole rikkad', *Otj ä-t'ä š t ä-däk jä-dän u :lu t* (Beke MSz I 36) 'tema isa ja tema pere küsisid uuesti', *Otj kuru-zat ke-jäs tənā-lan i-žirāk ŋ-ōŋr βi-ηəšt tö-rkŋ* (ib. 50) 'vanamees hakkas oma noorema tütre ja väimehe juurde minema', *NM ikänäk kivā (ə)lən xānalas āfāštə dokā* (Beke CsNSz I 105) 'kord läheb ta külla oma isa ja tema perekonna juurde'.

Esineb juhte, kus mitmuse 3. isiku possessiivsufiksi peamiseks ülesandeks näib olevat mitmuse esiletoomine, kusjuures possessiivsuhed jääb enam kõrvale või puudub. Samuti on nende sufiksitate funktsioonis teatud osa determinatsioonil. Näiteid: *N moγa-i ke-fšālan sōmari liša-šām kalasat, tu-dā ke-fšān ro-dāšt to-lāt, ja-lāšte po šku-dāštām ŋ-žāt* 'millisele päevale pulmad määratakse, sel päeval tulevad sugulased, külast kutsetakse naabreid', *Urž erlā-sāžām jū-žā po-škādāšt to-lāt «ū βā-tā melna» kafška-š* (Wichmann VVT 47) 'järgmisel päeval tulevad naabrid nooriku (küpsetatud) pannkooke sööma', *Ванька пошкудышт ончылно шкенжым эре кугузи ужын, моктанен* (Шкетан Э 41) 'Vanka pidas end naabrite ees ikka tähtsaks (õieti: suureks), kiitles'.

Nagu näeme, on sellistel juhtudel possessiivsufiksi funktsiooni määramisel võimalik enam kui üks tõlgendamisvõimalus. Õieti on need laused näiteks possessiivsufiksitate eri funktsioonide põimumisest ja uute funktsioonide tekkimisest ning nende kombineerumisest algupärase possessiivse funktsioniga.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituut

Saabus toimetusse
8. II 1963

Artiklis kasutatud lühendid

1. Kirjanduse lühendid

1. **Beke Anthr.** XXIX — Ödön Beke, Texte zur Religion der Osttscheremissen. «Anthropos» XXIX, Wien, 1934; 2. **Beke CsNSz I** — Beke Ödön, A cseremiszek (marik) népköltészete és szokásai I. Budapest, 1951; 3. **Beke CsNy** — Beke Ödön, Cseremiszi nyelvtan. Javított különnyomat a Nyelvtudományi Közleményekből. Finnugor füzetek, 16. szám. Budapest, 1911; 4. **Beke MSz I** — Mari szövegek. I. kötet, gyűjtötte és kiadta Beke Ödön. Budapest, 1957; 5. **Beke MSz III** — Mari szövegek. III. kötet, gyűjtötte és kiadta Beke Ödön. Budapest, 1961; 6. **Beke TMSE** — Ö. Beke, Tscheremissische Märchen, Sagen und Erzählungen. Helsinki, 1938 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXVI); 7. **FUF** — Finnisch-ugrische Forschungen; 8. **Genetz SUSA VII** — Arvid Genetz, Osttscheremissische Sprachstudien I. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja VII. Helsingissä 1889; 9. **KKIU I** — Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused I. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Tallinn, 1956; 10. **Lewy TT** — Ernst Lewy, Tscheremissische Texte. Hannover, 1925–26; 11. **NyK** — Nyelvtudományi Közlemények; 12. **Paasonen TT** — H. Paasonen, Tscheremissische Texte, Helsinki, 1939 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXVIII); 13. **Porkka SUSA XIII** — Volmari Porkka's tscheremissische Texte mit Übersetzung herausgegeben von Arvid Genetz. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XIII. Helsingissä 1895; 14. **Ramstedt BTS** — G. J. Ramstedt, Bergtscheremissische Sprachstudien. Helsingfors, 1902 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XVII); 15. **Reguly NyK III** — Budenz József, Cseremiszi tanulmányok. Nyelvtudományi Közlemények III. Budapest, 1864; 16. **SUSA** — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja; 17. **SUST** — Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia; 18. **Шабдар УК** — Шабдар Осып, Удрамаш корно. Йошкар-Ола, 1957; 19. **Шкетан Э** — М. Шкетан, Эренер,

Йошкар-Ола, 1950; 20. **UAJB** — Ural-altaische Jahrbücher; 21. **Wichmann TT** — Yrjö Wichmann, Tscheremissische Texte mit Wörterverzeichnis und grammatikalischem Abriss (Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen V). Helsingfors, 1923; 22. **Wichmann VVT** — Yrjö Wichmann, Volksdichtung und Volksbräuche der Tscheremissen. Helsinki, 1931 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LIX).

2. Kohanimede lühendid

1. **BR** — Bolšoi Rujal, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis; 2. **I** — Ištōmbal, küla Mari ANSV Kuženeri rajoonis; 3. **Jaš** — Jašmol'kino, küla Mari ANSV Gorno-Mariiski rajoonis; 4. **K** — Kukšnur, küla (vt. Beke MSz I); 5. **Koz** — mäemari murde Koz-modemjanski murrak (vt. Wichmann TT); 6. **M** — Morki, küla Mari ANSV Morki rajoonis; 7. **Mid** — Midjaškino, küla Mari ANSV Gorno-Mariiski rajoonis; 8. **MM** — Malōje Molamassō, küla Mari ANSV Zvenigovo rajoonis; 9. **N** — Nemda, küla Mari ANSV Novo-Torjali rajoonis; 10. **NM** — Ner-Mutšaš, küla (vt. Beke CsNSz I ja Beke MSz I); 11. **NP** — Nižni Potam, küla (vt. Genetz SUSA VII); 12. **NR** — Nižni Rujal, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis; 13. **O** — Orsjuba, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis; 14. **Otj** — Otjukovo, küla (vt. Beke MSz I); 15. **Pet** — Petrušin, küla (vt. Beke TMSE); 16. **S** — Saltakjal, küla Mari ANSV Kuženeri rajoonis; 17. **Sab** — Sabujal, küla (vt. Beke MSz III); 18. **San** — Santšurski murrak (vt. Wichmann VVT); 19. **SO** — Starōi Orjebaš, küla (vt. Anthropos XXIX); 20. **SJ** — Sindir-Jal, küla (vt. Beke CsNSz I); 21. **T** — Torganovo, küla Mari ANSV Zvenigovo rajoonis; 22. **TE** — Tatar-Ener, küla Mari ANSV Novo-Torjali rajoonis; 23. **TJ** — Tšodra-Jal, küla Mari ANSV Kuženeri rajoonis; 24. **TM** — Turšo-Mutšaš, küla (vt. Beke MSz I); 25. **Tšob** — Tšobōkovo, küla Mari ANSV Novo-Torjali rajoonis; 26. **Tšur** — Tšurajevo, küla (vt. Paasonen TT); 27. **Tuš** — Tušnal, küla (vt. Ramstedt BTS); 28. **U** — Unša, küla (vt. Porkka SUSA XIII); 29. **Urž** — idamura Uržumi murrak (vt. NyK XXXVIII).

ПРИТЯЖАТЕЛЬНЫЕ СУФФИКСЫ В ИМЕНАХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ МАРИЙСКОГО ЯЗЫКА

П. Кокла

Резюме

Кроме притяжательных отношений притяжательные суффиксы в именах существительных выражают действующее лицо, а также выступают в указательном значении. В статье рассматриваются притяжательное склонение существительных и сопровождающие его явления, а также способы выражения множественности обладаемого.

В генитиве и аккузативе в отношении положения притяжательного и падежного суффиксов между диалектами никаких различий не имеется — притяжательный суффикс всегда стоит перед падежным суффиксом: ген. Tšur *joltaše-mān* (Paasonen TT 34): *joltašem* 'мой товариш'; акк. Otj *āt'ā-nām* (Beke MSz I 48): *āt'ānā* 'наш отец'. Попадая в этих падежах между гласными, взрывный *t* притяжательного суффикса 2 л. ед. числа в ряде говоров переходит в *δ*: ген. Otj *kotā-δān* (Beke MSz I 103): *kot'at* 'дедушка, дед'; акк. NP *tožareδām* (Genetz SUSA VII 3): *tožaret* 'твой топор'. В притяжательное склонение чередование *t*:*δ* очевидно перешло из абсолютного склонения однословных слов с окончанием *-t*.

В словах, выступающих с притяжательным суффиксом 1-го и 2-го лица ед. числа, может в форме дополнения отсутствовать окончание аккузатива. Это явление встречается и в других финно-угорских языках. Видимо, в финно-угорском языке-основе дополнение вообще выступало без особого морфологического оформления.

В дативе порядок формантов в большинстве случаев тот же, что и в предыдущих падежах: кагазшылан (Шкетан Э 33): *кагазше* 'его бумага'. Но встречается и противоположный порядок: Pet *kornāla-nžē* (Beke TMSE 213): *kornāžē* 'его дорога'.

Во всех местных падежах порядок формантов один и тот же, а именно к основе слова присоединяется падежное окончание, которому последует притяжательный суффикс: иллат. M. *orašaške-m* (Porkka SUSA XIII 6): *orašam* 'моя телега'; инесс. TE *jālštēda*: *jālda* 'ваша деревня'; лат. Tšur *batšēššt* (Paasonen TT 41): *batšššt* 'их плечи (досл. плечо)'.

Видимо, генитив с суффиксом *-n* и аккузатив с суффиксом *-m* в марийском языке являются относительно поздними падежными суффиксами, и поэтому эти суффиксы присоединяются к концу слова, т. е. после притяжательного суффикса. В дативе положение притяжательного суффикса перед падежным окончанием вполне соответствует ожиданиям, так как суффикс датива является одним из суффиксов более позднего образования в марийском языке. Местные падежи с *s*-вым суффиксом относятся к самым древним финно-угорским падежным формам, и порядок формантов *пад. окончание* — *прит. суффикс* нужно в марийском языке считать первоначальным.

В марийском языке-основе употреблялись притяжательные суффиксы с элементом *n*, выражающие множественность обладаемого. В современном марийском языке множественность обладаемого показывают те же признаки множественного числа имен существительных, которые выступают и в абсолютном склонении. Первоначально притяжательный суффикс стоял перед признаком множественного числа. В настоящее время такой порядок формантов распространен в луговом диалекте: S *e-ryəm;ša:mātš:* *e-ryəm* 'мой сын'; в горном же диалекте мы почти без исключения находим противоположное положение суффиксов: Mid *tä-ŋg-βläžə : täŋgžə* 'его друг'; в восточном диалекте положение в разных говорах разное.

В генитиве и аккузативе притяжательного склонения обладаемого во множественном числе возможны два порядка формантов: *прит. суффикс* — *показатель мн. числа* — *пад. окончание* и *показатель мн. числа* — *прит. суффикс* — *пад. окончание*. В дативе и в местных падежах к этим прибавляется еще третья возможность: *показатель мн. числа* — *пад. окончание* — *прит. суффикс*.

Притяжательный суффикс 3-го лица мн. числа употребляется также в роли показателя множественности обладаемого: TE *tu-δän ü-δār äšt tšəla-n marla-n kaje-nāt* 'его дочери (уже) все вышли замуж'. Этот самый суффикс может еще обозначать близких (семью, товарищей и др.) к лицу, выраженному именем существительным с притяжательным суффиксом: TE *oza-št mala-t* '(его) хозяева спят'.

Институт языка и литературы
Академии наук Эстонской ССР

Поступила в редакцию
8. II 1963

DIE POSSESSIVSUFFIXE IN DEN TSCHEREMISSISCHEN SUBSTANTIVEN

P. Kokla

Zusammenfassung

Außer den possessiven Verhältnissen drücken die Possessivsuffixe in den Substantiven eine mit der Tätigkeit verbundene Person aus und kommen auch in der determinativen Funktion vor.

Im Artikel werden die possessive Deklination der Substantive, ihre Begleiterscheinungen, sowie die Ausdrucksweise des pluralischen Besitzes betrachtet.

Im Genitiv und Akkusativ gibt es zwischen den Dialekten keinen Unterschied hinsichtlich der Stellung des Kasussuffixes und des Possessivsuffixes — das Possessivsuffix steht immer vor dem Kasussuffix: Gen. Tšur *joltaše-mān* (Paasonen TT 34): *joltašem* 'mein Kamerad'; Akk. Otj *ät'ä-nām* (Beke MSz I 48): *ät'änä* 'unser Vater'. Wenn der Klusil *t* des Possessivsuffixes der 2. Pers. Sing. in diesen Kasus in die intervokalische Position gelangt, verwandelt er sich zu *δ*: Gen. Otj *ko'ta-δän* (Beke MSz I 103): *ko'tat* 'dein Großvater'; Akk. NP *tošareδəm* (Genetz SUSA VII 3): *tošaret* 'deine Axt'. Der Wechsel *t*: *δ* ist aus der absoluten Deklination der einsilbigen Substantive mit der Endung *-t* in die possessive Deklination übergegangen.

In den mit dem Possessivsuffix der 1. oder 2. Pers. Sing. versehenen Wörtern kann in der Objektform die Akkusativendung fehlen. Diese Erscheinung kommt auch in den anderen finnisch-ugrischen Sprachen vor. Wahrscheinlich ist daraus zu schliessen, dass das Objekt in der finnisch-ugrischen Ursprache überhaupt ohne jegliches morphologische Element war.

Im Dativ ist die Reihenfolge der Suffixe grösstenteils dieselbe wie in den vorhergehenden Kasus: кагазшлан (Шкетан Э 33): кагазше 'sein Papier'. Aber es gibt auch Beispiele mit umgekehrter Suffixfolge: Pet *kornāla-nžə* (Beke TMSE 213): *kornāžə* 'sein Weg'.

In allen Ortskasus ist die Reihenfolge der Suffixe dieselbe, nämlich schliesst sich die Kasusendung dem Wortstamm an, worauf das Possessivsuffix folgt: III. *M oraþaške-m* (Porkka SUSA XIII 6): *oraþam* 'mein Wagen'; In. TE *jälätšätšä* : *jalda* 'ih'r Dorf'; Lat. Tšur *þatšješššt* (Paasonen TT 41): *þatšššt* 'ih're Schulter.'

Offenbar sind der Genitiv mit dem Suffix *-n* und der Akkusativ mit dem Suffix *-m* im Tšcheremissischen verhältnismäßig junge Kasusformen; daher schließt sich das Kasus-suffix dem Ende des Wortes, d. h. nach dem Possessivsuffix an. Im Dativ ist die Stellung des Possessivsuffixes vor der Kasusendung den Erwartungen ganz entsprechend, weil das Dativsuffix von verhältnismäßig jungem Ursprung ist. Die Ortskasus mit *s* gehören zu den ältesten finnisch-ugrischen Kasusformen und die Reihenfolge der Suffixe *Kasus-endung* — *Possessivsuffix* kann im Tšcheremissischen als ursprünglich angesehen werden.

Im Urtscheremissischen dienen die Possessivsuffixe mit dem Element *n* als Ausdruck des Plurals des Besitzes. Heutzutage wird der pluralische Besitz im Tšcheremissischen durch dieselben Pluralzeichen angezeigt, die auch in der nichtpossessiven Deklination vorkommen. Ursprünglich stand das Possessivsuffix in solchen Formen vor dem Pluralzeichen, wie es im Wiesendialekt auch heutzutage allgemein ist: S *e-ryäm-ša:mätš* : *e-ryäm* 'mein Sohn'; im Bergtscheremissischen finden wir fast ausnahmslos die umgekehrte Reihenfolge vor: Mid *tä-ng-þläžə* : *tängžə* 'sein Freund'. Im östlichen Dialekt ist das Bild in einzelnen Mundarten sehr abweichend.

Bei der Deklination des pluralischen Besitzes sind im Genitiv und Akkusativ zwei Suffixfolgen möglich: *Possessivsuffix* — *Pluralzeichen* — *Kasusendung* und *Pluralzeichen* — *Possessivsuffix* — *Kasusendung*. Im Dativ und in den Ortskasus kommt noch eine dritte Möglichkeit hinzu: *Pluralzeichen* — *Kasusendung* — *Possessivsuffix*.

Durch das Possessivsuffix der 3. Pers. Pl. wird auch der Plural des Besitzes ausgedrückt: TE *tu-ðän ü-ðärätšt tššla-n marla-n kaje-nät* 'alle seine Töchter sind verheiratet'. Dasselbe Suffix kann noch die Angehörigen (die Familie, die Gefährten) der Person, ausgedrückt durch ein mit dem Possessivsuffix versehenes Wort, bezeichnen: TE *oza-št mala-t* 'der Wirt und die Familienmitglieder (eigentlich: seine Wirte) schlafen'.

Institut für Sprache und Literatur
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR

Eingegangen
am. 8. Febr. 1963